

Franse kloosterlingen via West-Vlaanderen naar Sluis (1907-1939)

Inleiding

Vóór de revolutie van 1789 was het onderwijs in Frankrijk nagenoeg helemaal in handen van de Katholieke Kerk. De godsdienstvervolgving tijdens de revolutieperiode maakte daar een bruusk einde aan. Maar ten gevolge van het concordaat tussen Napoleon I en de paus in 1801 kon de Kerk in de loop van de negentiende eeuw geleidelijk haar machtspositie inzake onderwijs herstellen. Na 1900 kwam er over Frankrijk een nieuwe golf van kerkvervolgving die vooral het katholiek onderwijs viseerde. In 1902 brachten de verkiezingen een socialistische en antiklerikale meerderheid aan de macht. De regeringen Waldeck-Rousseau en Combes namen zich voor om binnen afzienbare tijd alle geestelijken uit het onderwijs te bannen. Een decreet uit 1904 voorzag in de sluiting van alle scholen waar religieuze les gaven. Hun leerlingen waren echter te talrijk om meteen allemaal in het openbaar onderwijs te kunnen opgenomen worden, zodat de regering besloot ieder jaar een aantal scholen te sluiten. Vrije katholieke scholen die wilden blijven voortbestaan waren dus na verloop van tijd verplicht Frankrijk te verlaten. De voorkeur van veel onderwijzende congregaties ging uit naar België. In dat land domineerde de Katholieke Partij het politieke leven en de clerus had er grote invloed. De provincie West-Vlaanderen oefende de grootste aantrekkingskracht uit op de bannelingen¹. Dat kwam vooral door het gemak waarmee de bisschop van Brugge autorisatie verleende aan de

1 K. ROTSAERT, 'Frans kloosterlingen op de vlucht in West-Vlaanderen', in: *Biekorf*, 100 (2000), p. 19-27; ID., 'De zwarte invasie', in: *Biekorf*, 101 (2001), p. 17-24.

Fransen kloosterlingen om zich in zijn bisdom te komen vestigen. Tussen 1901 en 1904 openden niet minder dan 107 Franse communiteiten een "vluchthuis" in West-Vlaanderen. De meesten waren afkomstig uit de noordelijke departementen van Frankrijk. Vanaf midden 1903 zette bisschop G. Waffelaert een rem op deze wat hij zelf noemde "zwarte invasie". Daar waren verschillende redenen voor: politieke druk vanwege de regering die vreesde voor een diplomatiek incident met Frankrijk, weerstand vanuit de linkse oppositie die nog een grotere klerikalisering van Vlaanderen voorspelde en ongerustheid onder de Belgische kloostergemeenschappen die de inkomsten vanwege "milde weldoeners" voortaan wellicht zouden moeten delen met de ingewekenen.

Fransen religieuze congregaties die geen autorisatie verkregen van de Brugse bisschop probeerden het in andere Belgische bisdommen of in een ander land, o.m. in Nederland. Dat verklaart de komst van Franse kloosters in Oosterhout, Hulst, Sluis e.a. In dat laatste vrij kleine grensstadje vestigden er zich vier. Maar dat had nog een andere oorzaak. Franse zusters die al een vluchthuis hadden in Brugge, werden opgeschrikt door de geruchten dat er na de parlementsverkiezingen van 1912 ook in België wel eens een antiklerikale regering aan de macht kon komen. Vandaar dat zij uitkeken naar een nieuwe "pied à terre" over de Belgische grens. Vast staat dat de dichtbevolkte Franse religieuze instituten hun stempel drukten op het sociale en culturele leven in het Zeeuws-Vlaamse stadje².

Pensionnat Saint-Joseph (Frères des Ecoles Chrétiennes de Saint Omer)

De belangrijkste Franse instelling die zich op het grondgebied van Sluis kwam vestigen was het "Pensionnat Saint Joseph" uit Sint-Omaars (Saint Omer) in het departement Pas-de-Calais. Dit pensioonaat met middelbare school werd bestuurd door de "Frères des Ecoles Chrétiennes". Die lieten even buiten Sluis een groot en modern

2 S.J.M. HULSBERGEN, 'Franse kloostergemeenschappen in Sluis', in: *Zeeuws Tijdschrift*, 1982, p. 113-119; Schriftelijke informatie van A.R. Bauwens (Heemkundige kring West-Zeeuws-Vlaanderen), drs. W. Brand (archivaris bisdom Breda) en C. de Ridder (Zeeuws Archief, Middelburg).

gebouwencomplex optrekken en brachten er het prestigieuze pensio-
naat in onder. Dertig jaar lang was dit instituut een parel aan de kroon
van het toen nog zeer rustige Sluis³.

De congregatie van de Broeders van de Christelijke Scholen werd
in 1681 te Reims gesticht door de H. Joannes Baptiste de la Salle voor
de opvoeding en het onderwijs van de jeugd. Ze werd veruit de
grootste broedercongregatie en geraakte over de hele wereld ver-
spreid. In Frankrijk bestuurden de broeders honderden instellingen
voor lager en middelbaar onderwijs. Eén daarvan was het "Pensionnat
Saint Joseph" te Sint-Omaars. Het werd geopend in 1724 en hield op
te bestaan na het uitbreken van de Franse Revolutie. In 1854 werd
het pensioonaat heropend. Onder de directie van Frère Evarist Abel
(1888-1924) beschikte de school over een volledige middelbare afde-
ling en een voorbereidende afdeling en verwierf een grote reputatie in
de streek van Sint-Omaars.

Al heel vroeg na het aantreden van de Franse antiklerikale regerin-
gen vond Frère Evarist Abel het aangeraden om uit te kijken naar een
nieuwe vestigingsplaats buiten Frankrijk. Zijn voorkeur ging daarbij
uit naar de Belgische stad Menen, net over de Belgische grens en niet
zo ver van Sint-Omaars. Maar de wijze waarop hij dat plan aanpakte
was zo ongelukkig dat het wel moest mislukken. Nadat de directeur
een optie had genomen op een geschikt terrein, wendde hij zich in
maart 1903 tot het stadsbestuur van Menen met een dubbele vraag:
de toestemming om op dat terrein zijn pensioonaat te bouwen en de
tussenkomst van het stadsbestuur om de bisschoppelijke autorisatie te
bekomen. De burgemeester legde die laatste vraag voor aan pastoor-
deken Dupan van Menen die op zijn beurt de bisschop verwittigde⁴.
Vicaris-generaal Rembry antwoordde dat de bisschop in geen geval
autorisatie zou verlenen die op deze ongewone wijze aangevraagd
werd en dat verder aandringen nutteloos was⁵. Mgr. Waffelaert was

3 G. DOBELAAR, 'Het "Pensionnat Saint Joseph" te Sluis', in: *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen*, 1999, p. 199-222; *Franse Broeders van de Christelijke Scholen in Nederland*, [z.p.z.d.], en *Korte levensbeschrijving van Franse Broeders van de Christelijke Scholen in Sluis*, [z.p.z.d.].

4 BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, Acta Waffelaert 1903, p. 114, pastoor-deken Dupan aan Mgr. Waffelaert (27 maart 1903).

5 BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, Acta Waffelaert 1903, p. 114, vicaris-generaal Rembry aan pastoor-deken Dupan (28 maart 1903).

blijkbaar niet gesteld op politieke tussenkomst. Pogingen van de broeder-directeur om een vestigingsplaats te vinden in het bisdom Doornik mislukten eveneens. De suggestie om het in Nederland te proberen kwam o.m. van de benedictijnermonnik Butruille uit de abdij van Wisques nabij Sint-Omaars, die uitgeweken was naar Oosterhout in Noord-Brabant.

De monnik legde contacten met het bisdom Breda waartoe Sluis behoorde. Bisschop Leyten gaf de toestemming om er een Frans pensionaat op te richten. De "Fondation Jean-Baptiste de la Salle" werd gesticht en werd eigenaar van een terrein van vijf en een halve hectare langs de weg die Sluis met Breskens verbindt. Architect Villain uit Rijsel tekende de plannen voor de nieuwe instelling. De eerste steen werd gelegd op 21 november 1907 en gezegend door pastoor Blicck van Sluis.

Op 24 juni 1908 werd het pensionaat te Sint-Omaars bij decreet gesloten. Het moest leeg zijn op 1 september. De bouwwerken in Sluis moesten dus dringend versneld en de verhuis moest voorbereid worden. Voor het transport van de inboedel werd gebruik gemaakt van Rijnaken. Deze voeren van Sint Omaars via Brugge naar Sluis. De pensionairs konden op 6 oktober vertrekken voor een nieuw schooljaar in een nieuw pensionaat in een ander land. Buiten alle verwachtingen in hadden er zich 325 leerlingen ingeschreven. Als verzamelplaats werd het spoorwegstation van Hazebroek (Hazebrouck) aangeduid, vanwaaruit een speciale trein vertrok naar Brugge. Met eveneens speciale trams werd de reis naar Sluis verder gezet. Daags na de aankomst werd een H. Geestmis opgedragen in de parochiekerk van Sluis en daarmee was het schooljaar 1908-1909 begonnen. Het pensionaat telde verschillende studierichtingen. Vooreerst was er een volledige middelbare afdeling die voorbereidde op het baccalaureaat. Daarnaast waren er ook de hoogste drie klassen van het lager onderwijs ingericht. Verder was er een afdeling van voortgezet lager onderwijs met keuzevakken als handel, landbouw, technisch tekenen e.a. Tenslotte beschikte het pensionaat nog over werkplaatsen voor hout- en ijzerbewerking. Zij boden aan alle leerlingen de gelegenheid om buiten de lessen allerlei handvaardigheden aan te leren. Niet alleen om die redenen was het Franse pensionaat te Sluis één van de modernste uit zijn tijd, maar ook wat betreft de inrichting was het zijn tijd ver vooruit. Het beschikte over een zeer praktisch gebouw met

Voorgevel van het "Pensionnat Saint Joseph", nu volledig verdwenen. (*Archief van de Broeders van de Christelijke Scholen, Cuijk (Nl.)*)

ruime leslokalen en brede gangen. Overal was er centrale verwarming en elektrische verlichting. Er was een gymzaal, een badzaal, een feestzaal, een muziekzaal, een fysicalookaal, een scheikundelokaal en zelfs een zwembad. Het lerarenkorps bestond uit broeders en lekenleraars die uit Frankrijk overgekomen waren. Frère Evarist Abel had er de leiding tot 1924. Hij werd opgevolgd door Frère Emilien-Paul (1924-1930) en later door Frère Georges (1930-1939). De geestelijke zorg in het pensionaat bleef toevertrouwd aan Franse priesters uit het bisdom Arras. In de tuin werd voor hen een priesterhuis gebouwd. Het dertig koppen tellende dienstpersoneel kwam overwegend uit Sluis, Oostburg en Maldegem. In 1912 waren er al bij de vijfhonderd leerlingen en een uitbreiding van de gebouwen drong zich op. In dat jaar werd o.m. een grote kapel aan het complex toegevoegd.

Midden de grote vakantie van 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. De schooldirecteur en kloosteroverste Frère Evarist Abel wees de jonge broeders op hun plicht hun vaderland te verdedigen ondanks het feit dat Frankrijk hen zo onheus had behandeld. De meerderheid van de broeders en van de lekenleraars verlieten "Saint Joseph" en lieten zich inlijven in het Franse leger. Nederland wist zijn neutraliteit te bewaren en kon aan het oorlogsgeweld ontsnappen. Toch waren de gevolgen van de oorlog voor het pensionaat in Sluis aanzienlijk. Vanaf

eind augustus 1914 werd een deel van de gebouwen ingenomen door militairen van het Nederlandse leger die deel uitmaakten van de grenswacht. Begin september werd het Franse pensionaat tevens een opvangcentrum voor Belgische vluchtelingen. Desondanks waren de broeders van plan een nieuw schooljaar te beginnen. Het werd slechts uitgesteld tot 1 oktober. De ouders werden ervan verwittigd dat broeders de pensionairs zouden komen ophalen in de voornaamste steden van de departementen Nord en Pas-de-Calais. Een 150-tal leerlingen gaven gevolg aan deze oproep. Samen met een aantal Belgische jongeren -kinderen van vluchtelingen- begonnen ze het schooljaar 1914-1915. Zij deelden de gebouwen met soldaten, vluchtelingen en met het Rode Kruis. Dat bracht heel wat praktische problemen met zich mee. Ook de ravitaillering werd een probleem. Daarnaast drong het bij iedereen stilaan door dat de oorlog wel eens lang zou kunnen duren. Toen in december 1914 nog een aantal leerkrachten naar het front vertrokken, werd de toestand onhoudbaar. Uiteindelijk werd besloten om de pensionairs die afkomstig waren uit de nog vrije gebieden in Frankrijk te repatriëren. Vergezeld van drie broeders gingen ze op 1 juli 1915 te Vlissingen aan boord van de "Princes Juliana" of van de "Sussex" en gingen twee dagen later aan wal in Dieppe. Met de overgebleven Franse en de groep Belgische leerlingen begonnen de broeders het schooljaar 1915-1916 en ook het volgende werd afgewerkt. Pas eind augustus 1917 konden een paar broeders nog 24 van de 29 Franse pensionairs naar hun vaderland begeleiden. In de maand september daaropvolgend begon het vierde oorlogsschooljaar met slechts vijf Franse leerlingen en 50 Belgische. Na de wapenstilstand op 11 november 1918 konden eindelijk alle kostschooljongens naar huis.

Na een grote schoonmaak van de lokalen en de inboedel van "Saint Joseph" kwamen de Franse pensionairs geleidelijk en in groepjes terug, maar het schoolleven bleef ontwricht. Het eerste naoorlogse schooljaar startte op 16 september 1919 met 380 leerlingen. Dat aantal steeg weer vlug tot ca. 500. Door het verlies van een aantal broeders op het slagveld werden meer lekenleraars ingeschakeld. In de periode die volgde kende het Franse pensionaat heel wat jaren van rust en voorspoed. Voor de bevolking van Sluis was het gerenommeerde "Pensionnat Saint Joseph" na al die tijd een vaste waarde geworden. Ondanks de taalbarrière was er een band gegroeid tussen de Sluizenaars en de bewoners van de kostschool. Pensionairs in hun

blauwe zondagse uniform en in gezelschap van hun ouders die op bezoek waren, was een vertrouwd beeld in de straten van Sluis. Bij feestelijke gelegenheden trok de fanfare van het pensioonaat door de stad. Loopwedstrijden op de oude wallen en zwempartijen in het kanaal werden op sympathie onthaald.

In 1939 werd het opnieuw oorlog. Geleerd door de ervaringen uit de Eerste Wereldoorlog, sloot de directie onmiddellijk het pensioonaat. Alle leerlingen en leerkrachten vertrokken naar Frankrijk. Alleen drie broeders, waaronder de West-Vlaming Frère Etienne-Maurice (André Elleboudt), bleven ter plaatse om de gebouwen en de inboedel te bewaken. Weldra zou een heel ander soort gasten het pensioonaat betrekken. Eerst vonden een aantal uit Duitsland gevluchte joden er een onderdak. Daarna volgden eenheden van het terugtrekkende Belgische leger. Vervolgens was het de beurt aan Nederlandse militairen. Tenslotte -en dat tot het einde van de oorlog- werd het pensioonaat een rust- en doorvoerplaats voor Duitse troepen. Toen moesten de overgebleven broeders het gebouw verlaten. Zij werden opgevangen door particulieren. Gedurende de hele oorlogsperiode hebben zij zich op vaak heldhaftige wijze ingezet voor het welzijn van hun medemensen⁶. Vooral in het najaar van 1944, toen Sluis het doelwit was van hevige Duitse bombardementen die het stadje in een puinhoop hebben herschapen, waren de drie broeders betrokken bij de meest verschillende vormen van hulpverlening. Hoewel "Saint Joseph" buiten de stad gelegen was, kregen de schoolgebouwen ook hun deel van de bommen en liepen ze grote schade op. Na de bevrijding werden de Zeeuwen die met de bezetter gecollaboreerd hadden in het intact gebleven deel opgesloten. Ze waren de laatste bewoners van het pensioonaat.

De hogere oversten van de congregatie van de Broeders van de Christelijke Scholen besloten het pensioonaat te Sluis niet te heropenen. Er was trouwens geen reden meer voor de Franse broeders om in het buitenland te blijven. De congregatie had zich tijdens het interbellum weer stevig ingeplant in het noorden van Frankrijk. In 1946 begonnen de broeders in Sint-Omaars opnieuw met een pensioonaat. Nochtans hadden de ouders van de leerlingen zich in een referendum met tachtig procent uitgesproken voor een terugkeer naar Sluis. De

6 J. MOREL, *Contribution à la vérité historique*, Knokke-Heist, 1987, p. 78-91.

Nederlandse regering had immers een ruime oorlogsschadevergoeding beloofd, maar nadien bleek dat niet-Nederlandse eigenaars daarvan niet konden genieten. Daardoor was de sluiting definitief. De voormalige personeelschef Piet Van Neste fungeerde nog een tijd als bewaker van de fel beschadigde gebouwen. In 1951 werd het hele complex verkocht aan een firma uit Rotterdam. Enkele bedrijven kwamen er zich vestigen, o.a. een graanhandel en een meubelfabriekje. Aan het einde van de jaren tachtig begon men met de sloop. Op het vrijgekomen terrein werden woningen gebouwd. Het kleine kerkhof in de voormalige kloostertuin, waar in totaal vijftien broeders begraven lagen, was al in 1954 verdwenen. De stoffelijke resten werden opgegraven en overgebracht naar Sint-Omaars⁷.

Pensionnat des Sacrés Cœurs (Soeurs de Sainte Ursule de Tours)

De Ursulinen van Tours zijn één van de vele vertakkingen van "La Compagnie de Sainte Ursule", gesticht in Frankrijk in 1606. De congregatie hield zich vooral bezig met de christelijke opvoeding van meisjes in eigen scholen en pensionaten in Tours en omgeving. Het voortbestaan van die onderwijscongregatie werd bij de aanvang van de 20ste eeuw ernstig bedreigd door de klooster- en schoolwetten van de antiklerikale regeringen Waldeck-Rousseau en Combes. Op aanraden van de aartsbisschop van Tours begonnen de Ursulinen uit te kijken naar een vluchthuis in België. Zij belandden te Brugge en vestigden er zich in het najaar van 1901 met een paar religieuzen in een burgershuis in de binnenstad. Daar er steeds meer zusters uit Frankrijk overkwamen, werd het huis spoedig te klein. Dank zij machtige weldoeners werd hen een groot stuk grond met landhuis en boerderij in de randgemeente Assebroek ter beschikking gesteld⁸. Het domein stond bekend onder de naam "Haverloo". In 1904 startten de Franse zusters er met de bouw van een meisjespensionaat voor Franse, maar ook voor Belgische meisjes uit de hogere kringen. Toen het moederklooster in Tours op bevel van de overheid gesloten werd,

7 Met bijzondere dank aan de broeders-archivarissen J. Palmans uit Groot-Bijgaarden en V. Bressers uit Cuijk (Nederland).

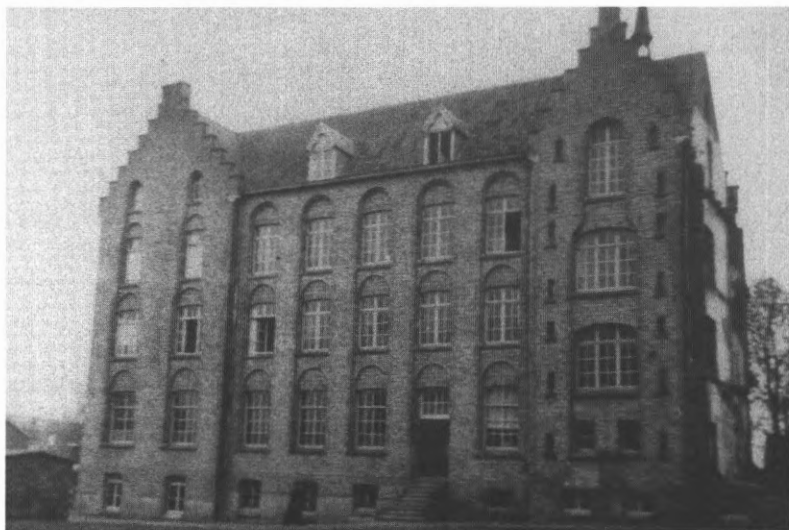
8 K. ROTSAERT, 'Twee Franse kloosters in de Brugse rand', in: *Biekorf*, 103 (2003) 1, p. 66-78.

kwam ook de algemene overste Mère Marie de Charles de Caqueray naar het nieuwe klooster te Haverloo dat van toen af moederklooster werd van de Ursulinen van Tours.

Hooguit vijf jaar na de opening van het "Institut Sainte Marie d'Haverloo", startten dezelfde religieuzen met een kostschool in het Nederlandse Sluis. Daar was meer dan één reden voor. De Ursulinen van Tours onderhielden contacten met de broeder-directeur van het nog maar pas opgerichte "Pensionnat Saint Joseph" in het Zeeuwse grensstadje. Die spoorde de zusters aan om in de buurt van zijn kostschool een gelijkaardige instelling voor meisjes te openen. Franse ouders die hun zonen naar de broedersschool in Sluis zonden, konden daar dan ook terecht met hun dochters. Dat kon voor beide instituten alleen maar voordelig zijn. Maar daarnaast was er de politieke onzekerheid in België die de Franse religieuze bannelingen verontrustte en die hun beslissing om in Nederland een huis te openen beïnvloedde. Sinds 1884 werd België bestuurd door een homogene katholieke regering. Er werd nu terecht gevreesd dat de parlementsverkiezingen van 2 juni 1912 daar een einde aan zouden maken. De gemeenteraadsverkiezingen van 1911 waarbij het liberaal-socialistische kartel in verscheidene grote steden had gezegevierd, leken voor de oppositie een gunstig voorteken voor de komende nationale wetgevende verkiezingen. Die zouden wel eens het einde van de katholieke hegemonie in België kunnen betekenen. Voor de Franse kloosterlingen in België die heel wat geleden hadden onder de antiklerikale regeringen in eigen land, was dat vooruitzicht een waar schrikbeeld. Het politieke klimaat in het arrondissement Brugge was toen bijzonder onzeker. De christen-democraten van de dissidente priester Fonteyne hadden er zich bij het antiklerikale kartel aangesloten en de verkiezingsuitslag was er zeer onvoorspelbaar. De politieke spanning was ook voelbaar achter de kloostermuren van Haverloo. Voeg daar nog bij dat er ook in West-Vlaamse steden onheuse tot vijandige stemmen opgingen tegen de overtalrijke aanwezigheid van Franse gevluchte kloosterlingen.

Door tussenkomst van de Franse Broeders van de Christelijke Scholen uit het "Pensionnat Saint Joseph" kochten de Ursulinen een perceel grond in Sluis en bouwden er een ruime kostschool met klooster. Het was gelegen in de St.-Annastraat, niet ver van de grensovergang naar België. Vooraf was autorisatie gevraagd aan de bisschop

van Breda en die werd zonder problemen verleend, op voorwaarde dat de nieuwe kostschool geen meisjes uit Nederland zou aanvaarden. In maart 1911 arriveerden de eerste zusters uit Haverloo. Een groot succes werd de instelling -die de naam "Pensionnat des Sacrés Coeurs droeg- niet. De onzekere internationale toestand was daar niet vreemd aan. Toen de kostschool van de Franse Ursulinen helemaal klaar was, stond de Eerste Wereldoorlog voor de deur. Nog maar weinig Franse ouders waren geneigd hun dochters naar een vreemd land te sturen om er school te lopen. Het grote gebouw in de St.-Annastraat geraakte niet volzet. Van een mogelijke uitdrijving van de congregatie uit België was ook geen sprake meer. Ondanks alle ongunstige voorspellingen had de Katholieke Partij de verkiezingen van 1912 gewonnen, waardoor de gevreesde machtsovername van de antikerikalen in België niet doorging. Alleen tijdens de Eerste Wereldoorlog was de vestiging in Sluis van groot belang voor de congregatie. Al onmiddellijk na de bezetting van Brugge door de Duitse troepen in augustus 1914, werden het klooster en de school in Assebroek opgeëist en als militair hospitaal in gebruik genomen. Slechts vier religieuzen bleven de ganse oorlogsperiode in Haverloo. De pensionnaires die niet tijdig hun ouderlijk huis in Frankrijk konden

"Pensionnat des Sacrés-Coeurs" van de Ursulinen van Tours. Onlangs omgebouwd tot een luxueus hotel. (*Verzameling A. Dhoore, Sluis*)

bereiken, vertrokken met de overige zusters naar Sluis in het neutraal gebleven Nederland. Ook algemene overste Mère Marie de Charles de Caqueray vestigde er zich en zo werd het klooster in Sluis voor vier jaar het moederklooster van de Ursulinen van Tours. In maart 1919 verhuisde de algemene overste, de meeste zusters en de pensionnaires opnieuw naar Assebroek en in oktober kwam het normale schoolleven er weer op gang⁹.

Dankzij de gewijzigde politieke toestand in Frankrijk kon al in 1920 het oorspronkelijke klooster in Tours heropend worden. Een grote groep Ursulinen van Franse origine verlieten Haverloo en gingen terug naar Tours of naar een ander klooster in hun land van herkomst. Haverloo bleef evenwel nog moederklooster tot 1939. Het pensionaat in Sluis werd al in 1920 gesloten. De heropening van de Ursulinenscholen in Frankrijk ontnam alle toekomst aan een pensionaat in Nederland. Het grote huis in de St.-Annastraat werd verkocht aan Franse Broeders van de Christelijke Scholen die naar Baarle-Nassau uitgeweken waren en die in Sluis een vakantiehuis wilden openen. Toch bleef het gebouw jarenlang leeg staan. In 1939 en 1940 werden er joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk opgevangen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het "Pensionnat des Sacrés Coeurs" omgetoverd tot "Von Mackensenkazerne". Duitse militairen namen er hun intrek. Van 1947 tot 1966 was het de beurt aan de seminaristen van de Orde van de Kanunniken van Lateranen die de kloosterschool aangekocht hadden. Dan volgde weer een periode van leegstand tot het gebouw in particuliere handen kwam. Onlangs werd het grondig gerenoveerd en het is thans het hotel "De Dikke van Dale"¹⁰.

Fondation du Sacré Cœur (Soeurs de la Providence de Rouen)

"L'institut des Soeurs du Saint Enfant Jésus, dites de la Providence de Rouen" is een Franse zustercongregatie die in 1666 gesticht werd en tot doel had opvoeding en onderwijs te verstrekken aan meisjes uit

9 Archives Ste Ursule Tours, *Relevé dans les annales des Soeurs de Ste Ursule d'Anne de Xainctonge*.

10 Met bijzondere dank aan Soeur-archiviste Martine Guignard, St. Cyr-sur-Loire (Frankrijk).

de volksklasse. Na verloop van tijd bezat de congregatie vele tientallen scholen en schooltjes in Picardië, Normandië en Artesië. Onder de regeringen Waldeck-Rousseau en Combes waren de zusters genoopt een 70-tal van hun scholen te sluiten. Zij vreesden ook voor het behoud van het moederklooster in Rouen. Daarom werd uitgekeken naar een vluchthuis in België. De keuze viel op Brugge waar de "Soeurs de la Providence de Rouen" in 1904 een groot herenhuis konden kopen in de Katelijnestraat¹¹. Het werd aanvankelijk bewoond door religieuzen uit de opgeheven Franse kloosterscholen. In 1907 werd het moederklooster in Rouen inderdaad door de Franse overheid verbeurd verklaard. Generale overste Mère Capy nam haar intrek in het vluchthuis te Brugge dat meteen het nieuwe moederklooster van de Franse congregatie werd. Op 26 juli 1911 overleed de 94-jarige Mère Capy en werd opgevolgd door Mère Merchez, tot dan toe generale assistente. Haar eerste zorg was het opstarten van een noviciaat buiten Frankrijk. Het klooster te Brugge had daartoe te weinig ruimte en uitbreidingsmogelijkheden waren er nauwelijks. Daarom werd gezocht naar een nieuw verblijf in de omgeving van Brugge. Het moest gelegen zijn in de open natuur en over een grote tuin beschikken. Dankzij de goede contacten die de "Soeurs de la Providence de Rouen" onderhielden met de Franse kloostercommunauteiten die neergestreken waren in het Nederlandse stadje Sluis, kregen zij de kans om aldaar een ruim landhuis te kopen met twee hectaren grond. Het was gelegen in het gehucht Sint-Anna-ter-Muiden, net over de Belgisch-Nederlandse grens en stond bekend onder de naam "La Pommeraie"¹². De generale overste, in gezelschap van haar assistente Soeur Lesaunier, de geestelijke directeur R. De Bandt en de Brugse zaakvoerder Muylle, bracht een bezoek aan het landgoed op 30 mei 1912. De volgende dag volgde in Sluis een onderhoud met de broeder-directeur van het "Pensionnat Saint Joseph", die de zusters aanmoedigde om "La Pommeraie" te kopen. Een bijkomend argument voor de zustercongregatie om dat te doen, was de vrees voor de komst van een antiklerikale regering in België die mogelijks de Franse religieuze bannelingen uit het land zou zetten. In dat geval zou een klooster op Nederlandse bodem een nieuw toe-

11 K. ROTSAERT, 'Vluchthuis van de "Soeurs de la Providence de Rouen"', in : *Biekerf*, 103 (2003), p. 156-164

12 Archives providence de Rouen Le Mesnil-Esnard, Cahier de L'Ecluse.

Het noviciaat van de "Soeurs de la Providence de Rouen" in zijn huidige vervallen toestand. (Foto Koen Rotsaert, 2004)

vluchtsoord kunnen zijn. Alhoewel uit de verkiezingsuitslag van juni 1912 bleek dat die vrees ongegrond was, bleven de "Soeurs de la Providence de Rouen" bij hun besluit. Zij zouden het goed in Sint-Anna-ter-Muiden aankopen. Eerst moest evenwel autorisatie gevraagd worden aan Mgr. Hopkens, pas benoemd bisschop van Breda. Geestelijk directeur De Bandt had daarover met hem een onderhoud en kon op 13 juni 1912 de geschreven autorisatie ter ondertekening aan de generale overste voorleggen. De zusters uit Rouen mochten in Sluis een stichting doen, mits volgende voowarden: 1. dat het klooster geen kandidaat-religieuzen, noch pensionaires met de Nederlandse nationaliteit mochten aanvaarden; 2. dat er geen openbare bidplaats mocht ingericht worden; 3. dat er geen bedelacties mochten gevoerd worden. De bisschop had een notaris uit Aardenburg aangeduid die de stichtingsakte zou opstellen. Dit document werd ter plaatse ondertekend door Mère Merchez en de Soeurs Lesaunier en Bienvenu, als leden van de nieuwe stichting die de naam "Fondation du Sacré Coeur" meekreeg. Op 6 juni 1912 werd de verkoop van het landgoed "La Pommeraië" gesloten voor de Brugse notaris Standaert en op 27 juli gingen de eerste zusters er zich vestigen. Mère Bouillet werd overste van de nieuwe stichting. In een drie-

tal weken was het gebouw klaar om het noviciaat te ontvangen. De zusters die het voorbereidende werk deden, woonden gedurende die periode de goddelijke diensten bij in de kloosterkapel van de Ursulinen van Tours, een paar honderd meter verwijderd van "La Pommeraie".

Op 16 augustus 1912 namen de novices hun intrek in het Nederlandse kloosterhuis. Die dag werd de voorlopige kapel ingewijd door de pastoor van Sluis. Père Henri, een Franse pater uit het klooster van de eveneens naar Sluis uitgeweken Franse minderbroeders-franciscanen, werd tot geestelijk directeur van de "Fondation du Sacré Coeur" aangesteld. Onmiddellijk na de opening van het noviciaat werd gestart met grondige verbouwingen aan het kloosterhuis en met de bouw van een nieuwe kapel. De plannen werden getekend door de Brugse architect Viérin. Aannemer De Groot uit Westkapelle voerde de werken uit. De eerste steen werd ingezegend door de Franse kanunnik Gaule, algemeen directeur van de congregatie van de "Soeurs de la Providence de Rouen". Het aantal intredingen in het noviciaat bleef evenwel beperkt. Voor Franse meisjes met een roeping was de Nederlandse grens ook een psychologische barrière. Een vluchthuis voor de Franse congregatie is het klooster in Sint-Anna-ter-Muiden ook niet geworden, althans niet omwille van de gevreesde antiklerikale machtsovername in België, want die is er niet gekomen. Toch werd het amper twee jaar na de stichting een vluchthuis, maar van een heel andere aard. Toen Brugge in oktober 1914 door Duitse troepen bezet werd, vluchtten vrouwelijke religieuzen van Duitse afkomst en behorende tot verschillende congregaties, de grens over naar het neutrale Nederland en werden er o.m. opgevangen in de "Fondation du Sacré Coeur". Zij zouden er de hele oorlogsperiode verblijven. Die vluchtelingen belemmerden evenwel de werking van het noviciaat niet. Overste Mère Bouillet kon vanuit het neutrale Nederland contacten onderhouden met de kloosters in Frankrijk en Engeland. Voor de generale overste Mère Merchez in het bezette België was dat niet meer mogelijk. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Mère Bouillet na de oorlog de nieuwe generale overste van de congregatie werd en haar intrek nam in het moederklooster te Brugge. In Sint-Anna-ter-Muiden werd ze opgevolgd door Mère Marie de L'Annonciation. Maar toen al werd er in de schoot van de congregatie ernstig gedacht aan de overbrenging van

het noviciaat naar Frankrijk, kwestie van de rekrutering te vergemakkelijken. Het nieuwe politieke klimaat in het vaderland van de congregatie maakte dat ook mogelijk. Het vertrek van de Franse minderbroeders-franciscanen uit Sluis in 1922 was doorslaggevend, want zij stonden in voor de geestelijke leiding van het noviciaat. Een definitieve bestemming voor de novices was evenwel nog niet gevonden. Tussen 1923 en 1931 zwierven ze van de ene naar de andere plaats en belandden tenslotte weer in het moederklooster te Brugge. Het klooster in Nederland werd in die periode bewoond door slechts een paar zusters.

Het jaar 1932 was voor de congregatie van de "Soeurs de la Providence de Rouen" van grote betekenis. In maart verhuisden de generale overste en haar assistenten naar Frankrijk. De congregatie had er een pand aangekocht in Le Mesnil-Esnard in de onmiddellijke omgeving van Rouen, de stad waar ze haar oorsprong vond. Het noviciaat nam er meteen zijn intrek. Met de komst van het generale bestuur werd het nieuwe huis in Frankrijk meteen het moederklooster. Het vluchthuis in Brugge werd ontruimd en verkocht. In datzelfde jaar werd ook het klooster in Sint-Anna-ter-Muiden verlaten en verkocht. De nieuwe eigenaars werden de zusters dominicanessen uit Brugge die er een rusthuis voor oude en zieke missiezusters inrichtten. Om te voorzien in hun onderhoud mochten ze vijftien "abnormale" kinderen opnemen en verzorgen. De "Fondation du Sacré Coeur" werd nu "Heilig Hart ter Ruste". Al in 1934 verkochten de dominicanessen het kloosterhuis aan de Zusters der Kindsheid van Maria (Spermalie) eveneens uit Brugge. Die maakten er een tehuis voor gehandicapte kinderen van. Zij sloten de instelling in 1961. Thans staat het gebouw te verkommeren¹³.

De oprichting van het vierde Franse klooster dat in die jaren in Sluis opbloeide lijkt niet in relatie te staan met het bisdom Brugge¹⁴. Het betrof een noviciaat van Franse minderbroeders-franciscanen. De bewering als zouden die eerst uitgeweken zijn naar Canada en pas

13 Met bijzondere dank aan Soeur-archiviste Odette-Marie, Le Mesnil-Esnard (Frankrijk).

14 SINT-TRUIDEN, Instituut voor Franciscaanse Geschiedenis; UTRECHT, Archief Provinciaal Minderbroeders-Franciscanen, met dank aan pater Thijs Steenhamer ofm.

nadien in Nederland beland zijn, kan niet met bronnen gestaafd worden¹⁵. In elk geval waren zij vanaf 1907 in Sluis aanwezig en bouwden ze er een klooster in de Heilleweg. Er werd op de paters vaak een beroep gedaan om priesterwerk te verrichten in de andere religieuze instituten te Sluis. Zoals hoger aangestipt, was het een minderbroeder die geestelijk directeur was van de "Soeurs de la Providence de Rouen", maar ook de Ursulinen van Tours en het "Pensionnat Saint Joseph" maakten van hun diensten gebruik. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen de meeste novicen dienst hadden genomen in het Franse leger, werd er in de leeggekomen lokalen van de "bruine paters" een school voor kinderen van Belgische vluchtelingen ingericht. In 1922 werd het klooster verkocht. Na een periode van leegstand werd het ingenomen door een fietsenfabriek. Thans is het volledig gesloopt.

15 S.J.M. HULSBERGEN, *art.cit.*, p. 117.